Юхимюк О.

Особливості застосування принципів права

Розширення правового статусу особи як на національному, так і на міжнародному рівні супроводжується посиленням вимог до ефективності правозастосовної діяльності, яка є необхідною передумовою належної реалізації прав та свобод особи, однією із гарантій їх забезпечення. Адже відомо, що застосування права – це діяльність компетентних суб'єктів спрямована на індивідуалізацію нормативно-правових приписів з метою їх ефективної реалізації.

Проблеми правозастосування не обділені увагою як зарубіжної так і вітчизняної юридичної науки, зокрема окремі аспекти висвітлюються у працях: Бро Ю., Геймана В., Карташова В., Лазарєва В., Недбайла П., Мурашина О., Решетова Ю., Шмельової Г. та ін.. Разом з тим, проблеми застосування принципів права хоча і висвітлюються у працях: Лавруся С., Невзорова І., Суркової О., Уварової О. та ін., все ж залишаються малодослідженими.

При цьому необхідно зазначити, що застосування принципів права відрізняється від застосування нормативно-правових приписів, що об'єктивують норму права, хоча основна модель цього процесу є подібною: становлення фактичних обставин (фактична кваліфікація), вибір нормативно-правового припису чи принципу права (юридична кваліфікація), прийняття рішення у справі та його документальне оформлення. Специфіка правозастосування починається на стадії вибору регулятора, адже принцип права застосовується, насамперед тоді, коли частково відсутня нормативно-правова регламентація або застосування принципу права прямо передбачено чинними джерелами права.

Так, відомо, що переборення нормативно-правових прогалин здійснюється за допомогою галузевої чи субсидіарної аналогії, зокрема вони допускають звернення не лише до подібного нормативно-правового припису,

а й до принципів інституту чи галузі права (як власної, так іншої). Але при цьому застосування здійснюється лише за умови подібності обставин за найбільш суттєвими ознаками як у конкретній справі, так і передбачених аналогічним нормативно-правовим приписом чи принципом права. В той же час, важливим є змістовне наповнення принципів права, який мав бути регулятором суспільних відносин. Ще складнішим є процес правозастосування при повній відсутності нормативно-правової регламентації, коли відсутні як нормативно-правовий припис, так і принцип права у межах чинної системи джерел права. Якщо аналогія у цій сфері відносин не забороняється, для вирішення конкретної справи використовуються загальні принципи права чи правові принципи, а якщо й такі відсутні, тоді є потреба у створенні нового принципу права або нормативно-правового припису, необхідних для вирішення справи. Отже, важливою умовою такого виду правозастосування є наявність принципів права.

Тому важливим є і питання про природу принципів права, а також про їх видові особливості. Питання принципів права останнім часом все більше притягує увагу науковців. Окремі їх аспекти висвітлювалися у працях вітчизняних вчених: Колодія А., Погребняка С., Фулей Т. та ін. Але для встановлення закономірностей застосування принципів права, насамперед, необхідно розмежувати поняття «принципи права» та «правові принципи».

Розуміючи під правовими принципами фундаментальні правові ідеї, що відображають рівень правового розвитку, разом з цим потрібно зазначити, що це принципи правосвідомості або ті, що відображені у правовій доктрині. Вони також можуть бути застосовані для розв'язання конкретної справи в разі використання аналогії права, але цей процес значно складніший і в цьому випадку, як і при створенні принципу права, простежується формування прецедентного права.

Це властиво для правових систем англо-американського чи міждержавного типу, коли наприклад, суд створює новий нормативно-

правовий припис чи принцип права. Так, принципи верховенства, інтегрованості та прямої дії права Євросоюзу, створені Судом ЄС у ході розгляду конкретних справ, і дотепер є важливими для розгляду аналогічних справ. Зокрема, Суд визначив, що принцип верховенства права ЄС є важливою умовою існування співтовариств та розвитку європейської інтеграції; це виходить із природи права ЄС, яке має примат щодо національного права. Більше того цей принцип визначальний і для національного правопорядку країн-членів ЄС. Подальший розвиток цього принципу спостерігається у справі Сіменталь, в якій суд ЄС зазначив, що національні судові органи при наявності колізії норм національного та права ЄС повинні застосовувати норму права ЄС. Цей принцип на сьогодні є загальним принципом права Євросоюзу. Отже, в цьому випадку принцип права не лише утворений судовим органом, але й наповнюється додатковим змістом у ході правозастосування Суду ЄС. Крім того, тут має місце створення та застосування принципу права. Тому під принципом права слід розуміти основні нормативні засади позитивного права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання.

Такі принципи створюються суб'єктами, що уповноважені на правотворення, відображені у відповідних зовнішніх формах (джерелах) права, мають загальнообов'язковий та засадничий характер, високий ступінь абстрагованості, первинність щодо норм права.

Багатоманітністю характеризується і класифікація принципів права. Так, за сферою дії принципи права поділяють на загальні принципи права (спільні засади правового регулювання, міжгалузеві, галузеві, інституційні; залежно від територіальної дії: міжнародні та національні; за предметом регулювання: цивільно-правові, конституційно-правові та інші. Крім цього, серед принципів права виділяють загально цивілізаційні, загальноправові, загальні принципи права, типологічні, конкретно-історичні тощо.

До загальних принципів міжнародного права відносять: співробітництво між державами, добросовісне виконання зобов'язань,

вирішення спорів мирними засобами тощо. В той же час до загальних принципів права України відносять: повагу та захист основоположних прав і свобод людини, верховенства права конституції та законів України. Водночас, необхідно звернути увагу на те, що загальний принцип національного права відображають загальноцивілізаційні чи загальноправові принципи, хоча можуть містити і лише йому притаманні засади права, особливо, коли йдеться про галузеві, міжгалузеві чи інституційні принципи.

Все це визначає особливості застосування принципу права, зокрема у частині юридичної кваліфікації, адже з'ясування змісту принципу права є процесом більш складним ніж з’ясування змісту норм права, оскільки принцип права має високо абстрактний зміст і суб’єкт правозастосування виступає водночас інтерпретатором, а можливо й правотворцем у межах конкретизації.

Але ця форма правозастосування є вже звичною для європейської національної та міжнародної юридичної практики. Щоправда юридична практика України поки що не може похвалитися сталим застосуванням принципів права. Але приклади такого правозастосування вже є в сучасній вітчизняній практиці. Так, у рішенні Верховного Суду України про визнання дій центральною виборчою комісією по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України було зафіксовано порушення принципу виборчого права та засад виборчого процесу, що виключало можливість встановлення достовірності результатів голосування. Крім цього, щоб ліквідувати таке порушення принципів права прийняли рішення про проведення повторного голосування.

В цьому рішенні спостерігається намагання застосувати принципи права, але разом з тим, наявність практики чи нормативно-правових положень, які б визначали цей процес, дозволило б спростити процес розв’язання цього питання. Чинне законодавство України також пропонує деякі форми застосування принципу права, наприклад, частина 2 статті 8 Цивільного кодексу України передбачає, що у разі неможливості

використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права). Водночас, стаття 3 Цивільного кодексу України визначає, що загальними засадами цивільного законодавства є неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; свобода договору, справедливість, добросовісність та розумність тощо.

Ці принципи цивільного законодавства – абстрактні приписи, які потребують наповнення їх змістом, без цього можливість їх застосування викликає сумнів. Більш реальними для застосування могли б бути інституційні принципи права. Вони повинні бути менш абстрактними порівняно з принципами галузі права чи законодавства і більш близькими за змістом для нормативно-правових приписів.

Застосування принципів права має специфіку як у міжнародному, так і національному правозастосуванні. А тому виявлення особливостей застосування принципів права є важливим завданням як правознавства в цілому, так і теорії права зокрема.